

Ali Şir Nevai
Muhakemetül-lugateyn Eserinin
Sesbilimi Özellikleri

خصائص علم الصوت في اثر محمه اللغتين لعلي شعر نواني

Hazırlayan

Suad Mahmud Alvan

Önsöz

Ali Şir Nevai'nin vücuda getirdiği edebi Çağatayca, edebi ve canlı bazı Türk Őivelerinin iŐlenmesinden ve kaynaŐmasından hasıl olmuştur. Bu gün bu dilin fonetik bünyesi hakkında, en çok bilgi veren, yine Nevai'nin kendisidir. Onun “Muhakeemet-ül-luğateyn” adlı eseri, bu bakımından büyük bir değer taşımaktadır.

Bu eserinde Nevai, bir taraftan Türk dilinin Farsçaya üstünlüğünü ispata kalkıŐken, bir taraftan da kendi Türkçesinin fonetik ve morfolojik özelliklerini belirtmiŐtir. O, Arab imlası kaidesi üzerine aynı Şekilde yazılarak, semantik yönden başka başka manalarda kullanılan kelimeleri sıralarken, açık bir surette, edebi Çađataya Őivesinin fonetik bünyesini de meydana koymuŐtur. Leksikoloji bakımından da, eserde dikkatimizi çeken birçok kelime vardır. Bunların içerisinde cenup tesirini gösteren unsurlara bolca rastlanır. Aynı bolluk, özellikle fil eklerinde göze çarpmaktadır. Her iki edebi Őiveyi ait Őekil, ek ve kelimelerin yan yana kullanılması, doğrusu Çađataycaya bir kusur teşkil edeceğine, daha fazla onun güzelleŐmesine hizmet etmiştir. Hiç bir edebi Őiveye girmeyen ve Ali Şir'in diline has kalan bazı gramar Şekilleri de mevcuttur¹.

---

¹ Caferoğlu, Ahmet Türk Dili Tarihi, c.2. s.210.

Bu eser orjinal bir fikir, orjinal bir görüş ihtiva eden, senelerce süren bir tecrübe sonunda meydana getirilen ve yazarın derin insani görüşlerini aksettiren Türk dilinin bir kurtuluş anıtıdır².

Muhakeemet-ül-luğateyn XV. yüzyıldan başlayarak bu güne kadar bir çok defalar basılmıştır. İlk yayımını 1841'de Paris'te yapılmıştır. İkinci basımı İstanbul'da 1899'da yayınlanmıştır. Hokanda (1918) ve Türkmençe olarak, Aşkâbâd'da (1925) basılmıştır. Nevai'nin 500 yıl dönümü münasebetiyle 1941'de TDK yapılmıştır. Her iki Türkiye basımında da pek çok kelime yanlış okunmuş olduğundan, yeniden temiz bir baskıya ihtiyaç vardır³.

Bugünkü yazımızla küçük boy bir kitabı 50 sayfasını ancak doldurur. Fakat hacim bakımından küçük olan bu kitap, muhtevasını değerli ile deryalara kadar büyüktür⁴.

Bu çalışmamızda bu eserin (fonetik) sesbilimi özelliklerini ele aldık. Çalışma, girişten sonra tek bir bölümden oluşmaktadır. Sesbilim özellikleridir. Bu bölümde XV. yüzyılda yapılmış olan bu eserin ses özellikleri ele alırken bugünkü yazı dili ile karşılaştırdık ve zaman zaman Eski Türkçe devresine de muracaat ettik.

Giriş

A-Hayati

Nevai 17 Ramazan 244 (M. 9 Şubat 1441)te Herat'ta doğmuştur. Babası kiçkine Bahadır. Uygur Türklerinden dir ve atları gibi Timurluların hizmetinde bulunmuştur⁵.

---

² Levend, Agah Sırrı, Ali Şir Nevai Devrinde Türkçe, Türk Dil Araştırmaları Yıllığı, Bellten Ankara 1955, s. 127.

³Saadet Ş. Çağatay,Türk Lehçeleri Örnekleri, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayımları, Ankara, 1950, s. 167.

⁴ Rıza, Ali, "Ali Şir Nevai" maddesi, İslam Ansiklopedisi, c.1, 5.B, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978,

Nevai küçük yaşında itibaren Hüseyin Baykara ile beraber büyümüş, birlikte tahsil yapmış ve onunla birlikte siyasi hayata atılmıştır⁶.

Nevai'nin Baykara'nın hükümdarlığı zamanında kabul ettiği ilk resmi vazife mühürdarlıktır. Bundan sonra çeşitli vazifelerde bulunan Nevai, vergi meselesinden dolayı Herat'ta meydana gelen bir ayaklanmanın bastırılmasında ve Herat'ı kuştan Mehmed Yadigâr Han'ın yakalanmasında bizzat meşgul olarak büyük hizmetlerde bulunmuştur⁷.

Kısa bir süre nâiplik, Esterâbâd valiliği gibi vazifelerde de bulunan Nevai, 3 Ocak 1501'de ölmüştür⁸.

Kısaca hayatını hulâsâ ettiğimiz Nevai'nin Çağatay edebiyatının teşekkülünde mümtaz bir yeri vardır. Divan, Mesnevi, tezkire, tarih gibi türlerde musiki, aruz, dil gibi konularda otuz yakın eser veren.

Nevai, devrinin olduğu kadra, Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biridir. Denilebilirki Nevai kadar geniş bir etki sahası ve mensup olduğu edebiyatın teessüs ve tekamülünde büyük hizmeti bulunan bir başka şahsiyete rastlamak hemen hemen imkansızdır⁹.

B. Eserleri

Ali Şir Nevai çeşitli tür ve konularda pek çok eser vermiştir. En önemlileri Türkçenin Farsça'dan üstü olduğunu Muhakemet-ül-lügateyn; Türk edebiyatında yazılmış ilk tezkiresi Mecâlis-ün-Nefâis; Türklerin kullandığı nazım ve müzik biçimlerini tanıtan Mizân-ül-Evzan; çocukluk, gençlik orta yaş ve ihtiyarlık

---

⁵ Eraslan, Kemal Nesayimül-Mahabbe min Şemayimi'l-Fütüvve'nin Doktora tezi, İstanbul,1979, (giriş kısmında) s.XXXI

⁶ Seyit Kemal Karaalioğlu, Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, 2.B, inkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1973, s. 157.

⁷ Karaörs, Metin Ali Şir Nevai, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi VI. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, İzmir, 1991, s.297.

⁸ Banarlı, Nihat Sami Resimli Türk Edebiyatı tarihi, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998, s. 424.

⁹ Eraslan, Kemal Ali Şir Nevai- Mecalisün-Nefâys, Ankara, 2001, giriş kısmında, s. XXII.

çağlarındaki şiirlerini ayrı ayrı topladığı dört divan, ayrıca Farsça şiirlerini topladığı bir başka divanı vardır. Beş mesnevinin bir araya gelmesinden doğan Türk edebiyatındaki ilk hamse sahibi de Ali Şir Nevai'dir. Ferhad ü Şirin, Leyla ve Mecnun, Sedd-i İskender... bunlar arasındadır¹⁰.

I- Ünlüler

Çağataycada dokuz ünlü bulunur. Büyük ünlü uyumu genel olarak korunur. Kimi ince ünlülü sözcüklere kalın ünlülü eklerin geldiği olur. Ancak kökünde büyük ünlü uyumuna uymayan örnekler seyrekler. Genellikle yabancı sözcüklerde büyük ünlü uyumu bulunmaz¹¹. Metnimizde sekiz ünlü vardır a,e,ı,i,u,ü,o,ö .

A:- Ünlü Değişmeleri:

Türkçede gerek kelime köklerinde gerek eklerde bulunan ünlüler, çeşitli sebeplerin etkisiyle çeşitli değişikliklere uğramışlardır. Ancak bu değişmelerin hangi sebeplere dayandığı bugün kesin olarak ortaya konmuş değildir¹². Metnimizde de aynı kelime köklerinin ve eklerin değişik ünlülü şekilleri bir arada bulundurması, ünlü değişmelerinin önemli ölçüde olduğunu göstermektedir.

Metnimizde belli başlı ünlü değişmeleri şunlardır:

e-i

Çağataycanın en büyük ses değişikliği hususiyeti e-i değişikliğidir. Çağatayca Türkçenin bu umumi temayülü çok ileri götürerek kendisinin bariz bir ses hususiyeti haline getirmiştir¹³.

İlk hecede e > i é , XIV. asra ait metinlerde, gittikçe artan miktarda, ilk hecede e yerine (e), bazı harekeli metinlerde ise (e) bulmaktayız. Bu işaretleyişle

¹⁰ Karaalioğlu, Seyit Kemal, Ansiklopedik Edebiyat sözlüğü, 2.B İstanbul, 1978, s.40.

¹¹ Fuat Bozkurt, Türklerin Dili, 2. B., Ankara, 2002, s.190.

¹² Mustafa Özkan, Gülistan Tercümesi, Ankara, 1992, s.79.

¹³ Muharrem Ergin, Doğu Türkçesi Çağatayca, Türk Dünyası Elkitabı, Ankara 1976, s. 202.

ne kastedildiğini kestirmek zordur. Her halde é'den farklı bir ses, yani i veya kapalı (è) gösterilmek istenmiştir. XV. asırdan itibaren (ع) ile yazılış umumileşmektedir¹⁴.

e-i değişmesi meselesinde metnimizin gösterdiği özellikleri bugünkü şekilleriyle mukayese ederek şu sonuçlara vardık.

a) metnimizde i ünlü taşıyan birçok kelime bugün e iledir. Bazıları aşağıda sunuyoruz¹⁵.

b) Eski Türkçenin Göktürk ve Uygur devirlerinde e ünlüsü taşıyan bazı kelimeler¹⁶ metinlerimizde é iledir.. Fakat bugün bu kelimeler hep i'iledir¹⁷.

c) Metnimizdeki birçok kelime, bünyelerinde eski e sesini muhafaza ederek bugün de aynı şekilde kullanılmaya devam etmektedirler¹⁸.

U-Ü

Aslında u ile olan (**Uş**)¹⁹ işaret edatı ve (**uçun**) sebep edatı gibi bazı kelimeler ve edatlar Çağatay Türkçesinde ü'ye dönmüştür. Metnimizdeki örnekleri çok fazla değildir²⁰.

e-ö

¹⁴ Janos Eckmann, Çağatay Dili Hakkında Notlar, Ankara, 1958, s. 121.

¹⁵ Bkz. : biş –beş—biş yıl (s.103), on biş (s.85), kiceler—gece, kil: gel imdi kildük (s.60), min: ben ilahi min sınğa kurban bolayın (s.98), ni: ne hey diğünce ni gülbün ni gonca ni gülbar (s.68) yitmiş: yetmiş yitmiş ki firka (s.59).

¹⁶ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 84.

¹⁷ Bkz.: Keyik < ked "giymiş", avda umde ki keyiktür (s.75) , Keyürüpmin "giydirdim", ölüğ bedenlariga can Keyürüpmin (s.89).

¹⁸ Bkz.: Belki (s.78) beyaz (s.62), derya (s.58), eğer (s.58), eğerçi (s.102), gerçi (s.71) hem (s.58), her (s.65), meyve (s.61), renk (s.79), sebze (s.72).

¹⁹ Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, İstanbul, 1992, s.307.

²⁰ Bkz.: Butan ----bütmek Civle der hayl-i bütan-i mahsiyma efkened (s.89), Uçun ---üçün Nevai ol gül üçün hay hay yığlama (s.68), Uş işte----Üş Üşbu nevice körer (s.81).

Bazı hallerde, ikinci hecedeki yuvarlak ünlünün etkisiyle, ilk hecedeki düz ünlünün yuvarlaklaşması, özellikle ü'nün etkisiyle meydana gelen e-> ö değişmesi dikkati çeker²¹. Metnimizde üç örneği vardır aşağıda sunuyoruz²²:

B:- Ünlü Türemesi

Metnimizde Türkçede kelime başında ve ortasında ünlü türeme hadisesine rastlanmıyoruz. Fakat yabancı asıllı kelimelerde ortada ünlü türemesi daha çok görülmektedir²³.

C:- Ünlü Düşmesi

Metnimizde de genellikle Türkçede ve bütün diğer çağatayca metinlerde olduğu gibi vurgusuz orta hece ünlüsünün düştüğünü görüyoruz. Kelimenin bünyesindeki ünlülerin düşmesi gibi, eklerdeki ünlülerle i-fiilin de çok kere düştüğü görülebilir. Metnimizdeki kelime başında ünlü düşmesi için örneğimiz yoktur. Ünlü düşmesi hadisesine daha çok kelime ortasında rastlamaktayız²⁴.

D:- Ünlü Birleşmesi

---

²¹ Janos Eckmann,, a.g.e., s.121.

²² Bkz.: Çökürler kim sining yolugda tirelmiş ayağıma (s.119), Çökür---- çekir, Kömür "kemirmek" , Kön deletmek, kömürmek (s.65), Öksük----eksik", Bende-i haksar eğerçi tofrağdan öksük irdim (s.95) .

²³ Bkz.: Bağiban (s. 60) Beharistan (s.88), emir (s.67), gülistan (s.58), gülizar (s.181), nigaristan (s.88), rüzigar (s.101), şehir (s.59),

²⁴ Bkz.: Bağır : bağı, mahzunlar bağı cerahat (s.100), Birbirine: birbirine, kafiye sühuleti için birbiriğe şirket biribdurlar (s.73), Boğaz: boğzu, çerh zulmidaki boğzumunu kırıp (s.68), Boyun: boynı bu tuğra-yı saadet-ni müşteri boynığa (s.88), Gönül: könğli, milk yiğitleri könğlidin (s.83) , Oğul: oğlan, yasef oğlanı (s.61), Üzere: üzre, kim ta felek afak üzre devr kılur (s.98), i-fili ile yapılan şekillerde, ise: se, taaruz kılılsa (s.70), icmal yüzidin kalem sürülse ve ihtisar canibidin rekam urulsa (s.59).

Ünlü ile biten bir kelimedenden sonra ünlü ile başlayan başka bir kelime geldiğinde iki ünlüden biri düşer²⁵. Metnimizde tespit edebildiğimiz bu olay ait örneklerden onca (niçündür)²⁶.

Ünlü Uyumu:

1- Kalınlık-incelik bakımından metnimizde kelime köklerinde olduğu gibi, eklerde de incelik- kalınlık bakımından ünlü uyumu tamdır. Uyuma aykırı düşen ekler ise şunlardır.

-Ki aitlik eki

Bu ekin Eski Türkçede ki ve kı olarak çift şekilleri vardır. Bu ek Çağatay Türkçesinde bu çift şekillilik mevcuttur²⁷. İnce şeklini görülmektedir. Uyuma bağlı olarak kullanılmamaktadır²⁸.

Bu gün uyumu dışı kalan "hani" ve "dahi" kelimeleri, Çağatay sahasında "kanı" ve "dağı" şeklinde vardır²⁹. Uymua bağlı olarak kullanılmaktadır. Metnimizdeki örnekleri fazla değildir³⁰.

Uyum dışı kalan eklerden biri de-iken zarf- fiil ekidir. Ek metnimizde bu gün olduğu gibi daima incedir³¹.

---

²⁵ Akalın, Mehmet Ahmedi'nin Dili, s.16.

²⁶ Bkz.: Niçün < ne + içün, niçün ki köp vaki'dur (s.70), Niçün ki meratip (s.58)

²⁷ Ergin Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1972, s. 163.

²⁸ Bkz.: Çerh zulmidaki boğzumunu kırıp yığlarmin (s.68), Arab selatini dağı ibrahim (s.96), bozanı dağı Türkçe ayturlar (s.76)

²⁹ Hacieminboğlu, Necmettin, a.g.e., s. 138-273. 138.

³⁰ Bkz.: Arab selatini dağı ibrahim (s.96), bozanı dağı Türkçe ayturlar (s.76), Tüketer kanımını (s.69).

³¹ Bkz.: Köprek kılmaydur irken (s.85), bilmaydur irken (s.85)

Yine bugün uyum dışında kalan, ortaklık ve beraberlik bildiren –daş, –taş isimden isim yapma ekinin³² de, imlasından anlaşıldığına göre, metnimizde uyuma bağlı olarak kullanılmadığı görülmektedir. Ancak kalın şeklini kullanılmaktadır³³.

2-Düzlük- Yuvarlaklık bakımından gerek Eski Türkçede gerek bugünkü yazı dilinde düz ünlü taşıyan bazı kelime ve eklerin Eski Çağatay Türkçesi devresinde yuvarlak ünlü taşımaları, bu devrenin en önemli fonetik özelliklerinden birisidir. Bu yuvarlaklaşmanın çeşitli sebepleri vardır. Bir kısmında b,p,m gibi dudak ünsüzlerini etkisiyle yanlarında bulunan düz ünlüler yuvarlaklaşır³⁴. Metnimizde "tapug" kelimesi görülmektedir³⁵.

Bir kısmında Eski Türkçede fazla heceli kelimelerin sonundaki -g ve –ğ'lerin düşerken kendinden önceki düz ünlüleri yuvarlaklaşmıştır³⁶. Metnimizde bu hadisenin örneğimiz yoktur. Ancak, sonundaki –ğ ve –g'lerin düştüğü halde yuvarlak ünlü taşımayan "arığ--- arı" ve "süçi- süçig" kelimeleri metnimizde vardır³⁷.

Bazı yapım eklerindeki ünlüler, Eski Türkçe devrinden beri yuvarlak olarak görülmektedir³⁸. Çağatay Türkçesi metinlerinde de bu yuvarlaklık devam etmektedir. Bu eklerden: -k, -uk, -ük, ug, üg'dür. Metnimizde örnekleri pek çoktur. Aşağıda bazılarını sunuyoruz³⁹.

³² Ergin, Muharrem Türk Dil Bilgisi, s.167.

³³ Bkz.: Risalet mansıbı bile kardaşlarıdın (s.61), Uluk kardaş vır kiçik kardaşnı (s.74), Köngültaşnı Türk til bile dirler (s.74)

³⁴ Akalın, Ahmet, a.g.e., s. 38.

³⁵ Bkz.: Hallalı-i müşkilatım tapuğıda arzga yitkürüp (s.102).

³⁶ Timurtaş, F.K. Eski Anadolu Türkçesi Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976, s.197.

³⁷ Bkz.: Korçı ve süçi (s.78), arı (s.73).

³⁸ Akalın, Mehmet a.g.e., s. 43.

³⁹ Bkz.: Artuk: artık tokuz felekdin artuk (s.63), yüzmin beytdin artug (s.67), otuz yıldın artuk (s.93).

Aşuk: aşık amma arkanı ve aşuglug ilikni (s.76)

Öksük: eksik bende-i haksar eğerçi tofragdın öksük (s.95)

Bazı kelimelerde yuvarlak ünlü bulunuşunun, bir sebebe bağlayarak izah etmek mümkün değildir. Eski Türkçe devresinde de bu ünlüler yuvarlak idi. Bunların ünlü ahengine uyması, daha sonraki yüzyıllarda olmuştur⁴⁰. Metnimizde "incü, esrü," gibi kelimelerde görülmektedir⁴¹.

3- Eklerde Yuvarlaklaşma

Metnimizde, daima yuvarlak ünlü taşıyan ve ünlü uyumu dışında olan ekler, ise şunlardır:

Ettirgen Eki -dur, -dür

Eski Türkçesinde olduğu gibi, Çağatay Türkçesinde de ekin ünlüsü yuvarlaktır⁴². Metnimizde de hep yuvarlak ünlü ile kullanılmaktadır⁴³.

Ettirgen Eki -ur, -ür, 'dür

Daha önceki devrelerde olduğu gibi Çağatay Türkçe devresinde ünlüsü yuvarlak olan eklerden biridir⁴⁴. Ekin ünlüsü metnimizde yuvarlaktır ve tek bir örnekte görülmektedir⁴⁵.

Ettirgen Eki -gur, -gür, -kur, -kür'dür

Bu ek Eski Türkçede çok zengindir⁴⁶. Çağatay metinlerinde olduğu gibi metnimizde istisnasız da yuvarlaktır⁴⁷.

Tanuk: tanık   mundan bülacabrak tanug yoktur (s.64)

Topuk: tapık   hallal-i müşkilatım tapugıda arzga yitkürüp (s.102)

⁴⁰ Timurtaş, F.K. Eski Anadolu Türkçesi Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976, s.197.

⁴¹ Bkz.: İncüni (s.69) , vazii esrü köp (s. 64)

⁴² Bozkurt, Fuad a.g.e., s. 198.

⁴³ Bkz.: Kiydürür (s.94) keydürüpmin (s.83), köndürmek (s.65) söndürmek (s.65), arttururlar (s.77) .

⁴⁴ Eckmann, Janos, Çağatay Dili Hakkında Notler, s. 125.

⁴⁵ Bkz.: Can keyürüpmin (s.89)

⁴⁶ Bozkurt, Fuad, a.g.e., s. 105.

Ettirgen Eki –guz, -güz, -kuz, -küz'dür.

Bu ek Çağatay Türkçesi devresinde de ünlüsü yuvarlak olan eklerden biridir. Metnimizdeki örnekleri çoktur⁴⁸.

3. şahıs Emir Eki –sun, -sün,'dür

Teklik üçüncü şahıs emir ekinin ünlüsü metnimizde de hep –sun, -sün şekli kullanılmaktadır⁴⁹.

Bildirme Eki –dur, -dür

Eski Türkçedeki tur-fiilinden gelen 3-şahıs bildirme eki –dur'un⁵⁰ metnimizde hem eklmiş şekli –dur, hem ekleşmemiş şekli –durur yan yana kullanılmaktadır ve daima yuvarlak ünlüdü⁵¹.

Geniş Zaman Eki –ur, -ür,'dür

Eski Türkçede geniş zaman eki –ur, -ür idi. Daha sonraları -ar, -er çok az olarak –ır, -ir ve ünlüle biten köklere gelip devrenin sonuna doğru ortaya çıktığı anlaşılan –r eki de Eski Türkçe devresinde görülen geniş zaman eklerindedir⁵². Çağatay Türkçesinde bunlardan –ur, -ür, -ar, -er ve –r kullanılmaktadır. Fakat en

---

⁴⁷ Bkz.: Köngürdemek, singürmek, sizgurmak (s.65), yitkürüp (s.95) yitkürübmin (s.83), yitkürüp (s.102)

⁴⁸ Bkz.: Körgüzdi (s.81)körgüzüpmin (s.89), körgüzür (s.81), körgüzüptürki (s. 63), tirküzmek (s.103), körküzüpdurlar (s.103)

⁴⁹ Bksz.: Güman kılmasun (s.85), bilmesün (s.85), kıyas kılusun (s.65), olsun (s.61).

⁵⁰ Özkan, Mustafa Gülistan Tercümesi, s.100.

⁵¹ Bkz.: -dur, -dür, bahçedur (s.87), dibdurlar, emirdur (s.71), haldur (s.71) Hazinedur (s.101), işdur (s.69), köngüldür (s.58), tildur (s.61), yağaşdur (s.78).-durun, çakındurur (s.70), ıldırım durur (s.70), bu durur (s.89), zahir durur (s.62)

⁵² Tekin, Şinasi, Eski Türkçe, Türk Dünyası Elkitabı s. 159.

yaygın kullanılışı –ur, -ür'iledir. Metnimizde geniş zaman ekinin hepsine rastlanmaktadır⁵³.

Çokluk 1. şahıs Görülen Geçmiş Zaman Eki –duk, -dük

Görülen geçmiş zaman çokluk 1. şahıs eki de metnimizde daima yuvarlak ünlülü görülmektedir. Ekin ünlünün, Eski Türkçeden gelen –duk, -dük partisibine benzeyerek yuvarlaklaştığı kabul edilmektedir⁵⁴. Metnimizde iki örneği vardır⁵⁵. Bu ek üç yerde uyuma girmiş olduğuna şahit oluyoruz⁵⁶.

Filden İsim Yapma Eki –guçı, -güçü'dür

Bu ek Eski Türkçede –ı-ğçı, -i-ğçi, -guçı, -güçü şekillerinde idi. Fonksiyonu bir çokluk, aşırılık, devamlılık ifade etmektedir⁵⁷ Çağatay Türkçesinde –guçı, güçü şeklinde idi⁵⁸. Metnimizdeki örnekleri şunlardır⁵⁹:

Filden İsim Yapma Eki –guluk, -gülük'dür

Bu ek Eski Türkçeden beri kullanılan Türkiye Türkçesinde –ıcı, -ici ortaç ekinin anlamını veren eklerden biridir⁶⁰ metnimizdeki örnekleri çok fazla değildir⁶¹.

⁵³ Bkz.: -ur, -ür, alur (s.87), açılır (s.98), bilürlar (s.91), bolur (s.60), devr kılır (s.98), kilür (s.85), kiydürür (s.94), salur (s. 58), tapılır (s.98). -ar, -er içer (s.66) , kaçar (s.71) , izhar eter (s.61), zuhur eter (s.59), sürer (s.85), yeter (s.60) , uzar (s.70). –r, başlar , yağılar .

⁵⁴ Akalın, Mehmet a.g.e., s. 48.

⁵⁵ Bkz.: Kildük (s.60), kildük (s.75) .

⁵⁶ Bkz.: aldık, bildik, soldık, (s.88)

⁵⁷ Ergin, Muharrem a.g.e., s. 191.

⁵⁸ Bozkurt, Fuad, a.g.e., s. 200.

⁵⁹ Bkz.: Eda kılguçining (s.100), okuğuçınıng (s.100), ateşgede kılguçı (s.100), matemezde kılguçı (s.100).

⁶⁰ Bozkurt, Fuad a.g.e., s.105.

⁶¹ Bkz.: Yiygülüklerdin (s.76), yiygülük (s.74).

İsimden İsim Yapma Eki –cuk, -cük

Bu ek Eski Türkçede yoktur⁶². Bu ek, metnimizde "apacug" kelimesinde görülmektedir⁶³.

Zarf Fiil Eki –gunça, -günçe

Bu ek Eski Türkçede –günça, -günçe şeklinde idi. Yuvarlaklaştıktan sonra –gunça, -günçe şeklini olmaktadır⁶⁴. Bu ek ana olayla aynı zamanda ya da ana olayın sonunda olan bir işi belirtmek için kullanılır⁶⁵. –guça, -güçe ekiyle karışmıştır. –acak kadar anlamını ifade etmektedir. Bu eklerin birbiriyle karışmasına sebep olarak bir yandan ek ünlünün yuvarlaklaşmasını, öte yandan zamiri n'nin kalkmasını gösterebiliriz⁶⁶.

Metnimizdeki örnekleri azdır⁶⁷:

Düz Ünlü Taşıyan Ekler

Metnimizde bazı ekler kökün ünlü ne olursa olsun daima düz ünlü taşımaktadır. Bu düz olma hadisesinin bir özellik olduğu kadar, bir imla meselesi olduğunu da göstermektedir. Bu ekler şunlardır.

Yükleme Hali Eki–nı/ -ni

Metnimizde –nı/ -ni yükleme hali eklerinin ünlüleri istisnasız düzdür. Metnimizdeki örnekleri pek çoktur. Bazıları aşağıda sunuyoruz⁶⁸.

Yön Gösterme Eki –arı, -eri, -karı, -keri

---

⁶²Ergin, Muharrem Türk Dil Bilgisi., s. 164.

⁶³ Bkz.: Apacuğ (s. 79).

⁶⁴ Eckmann, Janos, a.g.e., s. 124.

⁶⁵ Bozkurt, Fuad a.g.e., s. 201.

⁶⁶ Eckmann, Janos a.g.e., s. 124.

⁶⁷ Bkz.: Terki kılmağunça (s.65), diğünçe (s.68), nakış kılguça (s.97), körgüzgüçe (s.59).

⁶⁸ Bkz.: Çerağımını (s.84), edasını (s. 84), incünü (s.98), mertebesini (s.95), oknı (s.71), özini (s.97), özümni (s.92), seylabini (s.67).

Eski Türkçede –garu, -gerü, -karu, -kerü şeklinde olan bu ek⁶⁹, Çağatayçada yön durumu da kalplaşmış durumdadır–ra, -re, -karı, -keri ekleri ile anlatılır. Metinimizdeki örnekleri pekçok fazla değildir⁷⁰.

İlgi Hâli Eki –nınğ, -ning

İlgili hâli ekinde de önemli bir Batı Türkçesi dışı özelliği vardır. O da diğer Türk şiveleri gibi, Çağataycada da ekin yalnız konsonantla başlayan şekillerinin umumileşmesidir⁷¹ ve ünlüsü daima düzdür. Metinimizdeki örnekleri pek çoktur. Bazıları aşağıda sunuyoruz⁷².

İyelik Ekleri –ı, -i, -sı, -si

Bu ek Eski Türkçede çoğunlukla dudak uyumu dışındadır⁷³. Metinimizde de bu halini devam ettirmiştir⁷⁴.

Ayrılma Eki –dın, -din

Eski Türkçede –dın, -din, -tın, -tin şekillerinde olan bu ekin⁷⁵, Çağatay Türkçesinde genellikle ekin düz genişünlü şekilleri kullanılmıştır⁷⁶. Metinimizdeki örnekler pekçoktur. Aşağıda bazıları sunuyoruz⁷⁷.

Görülen Geçmiş Zaman 3. şahıs Eki –dı, -di, -ti, -tı

Görülen geçmiş zaman 3. şahıs eki metinimizde daima düzdür⁷⁸.

İsimden İsim Yapma Eki –çi

⁶⁹ Şinasi, Tekin, Eski Türkçe Dünyası, Elkitabı, Ankara, 1976, s. 161.

⁷⁰ Bkz.: Taşkarı (s.59), yokarı (s.102), yokarırak (s.96), songra (s.93).

⁷¹ Ergin, Muharrem Doğu Türkçesi, s. 294.

⁷² Bkz.: anınğ (s. 103), özining (s.53), Türkning (s.63), yüzining (s.98).

⁷³ Akalın, Mehmet a.g.e., s. 50.

⁷⁴ Bkz.: Goncası (s.100), karısı (s.63), (s.63), suyu (s.84), ulusu (s.103), yüzidin (s.69).

⁷⁵ Özkan, Mustafa a.g.e., s. 108.

⁷⁶ Fuat Bozkurt, a.g.e., s. 192.

⁷⁷ Bkz.: Aşubidin (s.67), mundın (s.61), otıdın (s.84), özümün (s.66), uluğdın (s.63).

⁷⁸ Bkz.: Başladı (s.82), köründi (s.101), kutuldılar (s.103), tüştü (s.100), tüzdi (s.82), uçradı (s.82).

Bu ek eskiden beri kullanılan bir ek, başlıca fonksiyonu meslek ve uğraşma ilgili isimler yapmaktadır. Eski Türkçede ekin yalnız –cı, –çi şekilleri vardı⁷⁹. Metnimizde ise ancak –çi şeklini kullanılmaktadır⁸⁰.

Görülüyorki, Çağatay Türkçesinde, Eski Türkçede olduğu gibi yuvarlaklık – düzlük bakımından ünlü uyumu sağlam değildir.

II- Ünsüzler

Çağatay Türkçesinde bugünkü yazı dilinde bulunmayan (h) ve (ng) ünsüzleri görülmektedir. Bugüne göre, başka bir farklı durumu yoktur⁸¹.

K, t Ünsüzleri

Çağatayda söz başında Eski Türkçedeki (k) ve (t) seslerinin düzenli olarak korunduğu görülüyor. Metnimizdeki örnekleri aşağıda sunuyoruz⁸²:

B Ünsüzü

Bu gün v'li şekli kullanılan Eski Türkçedeki bazı kelime ve fiillerin başındaki b'ler Çağataycada bu b sesi kendisini muhafaza etmiştir. Metnimizdeki örnekleri oldukça fazladır⁸³.

Hece son p'ler ile son ses durumundaki –p'lerin metnimizde bir imla özelliği olarak bazı hallerde b ilede yazıldığı anlaşılıyor⁸⁴.

Ünsüz Değişmeleri

---

⁷⁹ Ergin, Muharrem a.g.e., s. 157.

⁸⁰ Bkz.: cibebeçi (s.78), çökançı (s.78), helvaçı (s.78), hizaneçi (s.78), kemeçi (s.78), korukçı (s.87), kuşçı (s.78), şökürçi (s.78), yorgaçı (s.78).

⁸¹ Ergin, Muharrem Doğu Türkçesi- Çağatayca, s. 291.

⁸² Bkz.: Keyik (geyik-giymiş) (s.75), kiçeler (geceler) (s.67), kildük (geldik) (s.75), köngül (s.58), körgüzür (s.58). tağ (s.59), til (s.62), tirküzmek (s. 103), tokuz (s.103), tüzübmin (s.84).

⁸³ Bkz.: Bar (s.81), barça (s.75), barçasıda (s.60), barçasığa (s.86), barur (s.60).

⁸⁴ Bkz.: Arab (s.97), çikib (s.69), kütüb (s.102), tertib (s.99), tutub (s.93), şebab (s.92).

K – h

Türkçede kelime başında h sesi yoktur. Bu gün h ile başlayan bazı kelimeler de Eski Türkçesinde devresinde k sesini ihtiva etmekteydi⁸⁵. Çağatay Türkçesinde de bu k sesi kendisini muhafaza etmiştir. K sesini h şeklinde gelişmesi daha sonraki yüzyıllarda olmuştur. Bugün h olup metnimizde k ile geçen tek bir örneği vardır⁸⁶.

Kelime içindeki ve sonundaki değişikliği ise Çağataycada görülen yeni bir değişikliktir. Metnimizde örnekleri azdır⁸⁷.

b-m

b-m değişikliği meselesinde Çağatayca Eski Türkçeden gelen-m temayülü devam ettirmiştir. Metnimizde çok örnekler vardır⁸⁸.

p-f

Bu değişiklik (Nevai'den itibaren) Çağatayda daha çok görülür⁸⁹. Metnimizde ancak iki yerde görülmektedir⁹⁰.

t-d

Kelime başındaki t-d meselesinde, bu değişiklik Batı Türkçesinin hususiyeti olduğu için, Çağatayca tabii t, yani eskiye bağlılık tarafındadır. Metnimizde örnekleri çok azdır⁹¹.

d-y

Eski Türkçe'deki bazı kelimelerin başındaki d, Çağatay Türkçesinde y olmuştur Metnimizde pek çok örnekleri vardır. Bazıları aşağıda sunuyoruz⁹².

---

⁸⁵ Özkan, Mustafa a.g.e., s. 113.

⁸⁶ Bkz.: kanımnı (s.69).

⁸⁷ Bkz.: Ohşaş (s.77), yahşı (s.79), yahşirak (s.85).

⁸⁸ Bkz.: Min (s.98), mindin (s.63), munca (s.60), munda (s.60).

⁸⁹ Eckmann, Janos a.g.e., s. 123.

⁹⁰ Bkz.: Tofrağının (s.95), tofrağdır (s.95).

⁹¹ Bkz.: Dik (s.68), durur (s.70), dağı (s.103)

bol-ol

Batı Türkçesinin etkisi bu kelimedede de görülür. Çağatayca tabii esas itibariyle bol- tarafındadır. Ancak manzum metinlerde vezin gerekli kılınca derhal ol şeklinin kullanıldığı da görülür⁹³. Metnimizde örnekleri azdır⁹⁴.

b-p

Bugün p ile başlayan “Pusmak” metnimizde b’li şekli kullanmıştır⁹⁵.

y-v

Bugün v’li olarak kullanılan “ev” kelimesi de metnimizde y’li şekli ile kullanılmaktadır⁹⁶.

g-k

Bugün k’li olarak kullanılan “kavga” ve “konca”leri kelimesi de metnimizde g’li şekli olarak kullanılmaktadır⁹⁷.

---

⁹² Bkz.: Ayağı (s.82), biyik (s.67), boyu (s.70), boynığa (s.88), eylemek (s.67), keyik (s.95).

⁹³ Ergin, Muharrem Doğu Türkçesi-Çağatayca, s. 292.

⁹⁴ Bkz.: mekam olsun (s.99), kelam olsun (s.99).

⁹⁵ Bkz.: busmak (s.166).

⁹⁶ Bkz.: öydür (s.75).

⁹⁷ Bkz.: gavga (s.96), goncaş (s.100).

b-v

Bugün v'li şekli kullanılan kelime ve fiillerin de metnimizde b'li kullanılmıştır⁹⁸.

k-g

Bugün g'li başlayan bazı kelimeler Eski Türkçesinde olduğu gibi Çağatay Türkçesinde k'li'dir. Metnimizde de şu kelimelerde asli k sesi muhafaza edilmiştir⁹⁹.

Ünsüz Düşmesi

R- Düşmesi

Bu gün r'li olarak kullanılan "karşı" kelimesi metnimizde "kaşı" şeklinde kullanılmaktadır¹⁰⁰. Çağatay sahasında "karşı" nadir kullanılmıştır. Bu şivede utru tercih edilmektedir¹⁰¹.

V düşmesi

Bu gün vur- şeklinde kullanılan Eski Türkçede ur- şeklinde olan fiilin metnimizde ur- şeklinde de mevcuttur¹⁰².

Yardımcı –n Düşmesi

Çağataycanın bütün Türkçe içinde en önemli özelliğini yardımcı -n sesini düşürmesidir. Bu yardımcı ses ancak manzum metinlerde vezin icabı görülebilir. Onun dışında yardımcı n sesi Çağataycada yoktur¹⁰³. Metnimizdeki örnekleri aşağıya çıkarılmıştır¹⁰⁴.

---

⁹⁸ Bkz.: bar (s.81), barçasıdın (s.60), barça (s.73).

⁹⁹ Bkz.: köngül (s.58), körgüzür (s.58), kiyirübdürlar (s.60), kiceler (s.67), köre (s. 63).

¹⁰⁰ Hacıeminoğlu, Necmettin a.g.e., s. 53.

¹⁰¹ Bkz.: kaşıda (s.70), kaşıda (s.85).

¹⁰² Bkz.: Urdi (s.58), urulsa (s.59), urupmin (s.85), urmağan (s.93).

¹⁰³ Ergin, Muharrem Doğu Türkçesi- Çağatayca, s. 293.

Y- Düşmesi

Çağataycada başta y düşmesi de dikkati çeker. Metnimizde örnekleri azdır. Bazıları aşağıda sunuyoruz¹⁰⁵.

Ünsüz Türemesi

Metnimizdeki ünsüz türemesi iki kısımda incelenebilir: İç ses ünsüz türemesi, ön ses ünsüz türemesi

A- Ünsüz Ön Türemesi

Metnimizde ünsüz ön türemesinin örnekleri çoktur. Bugünde ağaç, ağla, ırak- olan kelimeler Eski Türkçede olduğu gibi Çağatay türkçe devresinde y- iledir¹⁰⁶.

B- İç Ses Ünsüz Türemesi

İç seste başlıca –y-, -s- ve –n- ünsüz türemlerini görüyoruz.. Ünlü ile biten kelimelerin sonuna ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde araya koruyucu bir –y- ünsüz girer¹⁰⁷

Bugünkü Türkçede olduğu gibi, metnimizde de ünlü ile biten isimlere üçüncü şahıs iyelik ekleri geldiğinde de araya koruyucu bir –s- ünsüzü girer¹⁰⁸.

Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra isim çekim ekleri geldiğinde araya bir –n- ünsüzü girer. Metnimizde örnekleri çok azdır¹⁰⁹.

---

¹⁰⁴ Bkz.: Arasıda (s.63), edasıda (s.68), mukabeleside (s.68), kasideside (s.89).

¹⁰⁵ Bkz.: İldırım (s.70), ıldırmağa (s.70), incü (s.58)

¹⁰⁶ Bkz.: Yığaç (s.73), yığlamaknın (s.68), yığlamakta (s.68), yığlattı (s.67), yırak (s.69).

¹⁰⁷ Bkz.: Arayı (s.91), asayı (s.91), deryayı (s.87), eksayı (s.91), fersay (s.91), niyücün (s.94), nutkiyle (s.58), safayı (s.91).

¹⁰⁸ Bkz.: Arasıda (s.93), barçasıdın (s.60), eczasınığ (s.75), edasını (s.84), ma'nası (s.72), şu'arası (s.90), yayisi (s.72).

Ünsüz Uyumu

Çağataycada eklerde ünsüzler arasında sadalı olup olmama bakımından bir uyum yoktur. Kökün ünsüzü ne olursa olsun şu ekler daima d (ﺀ) ile yazılmaktadır. Metnimizde geçen ekler şunlardır:

---

¹⁰⁹ Bkz.: ebyatına (s.92), erkeğini (s.75), saçını (s.70).

-dın, -din Ayrılma Eki¹¹⁰

-da, -de Bulunma Eki¹¹¹

-dur, dür Bidirme Eki¹¹²

İki ünlü arasında bulunan sadasız ünsüzler sadalılaştırılmıştır.

Böylece -k-> -g-, -k-> -ğ- değişikliği olmuştur. Metnimizdeki örnekleri fazla değildir¹¹³.

Yer Değiştirme

Çağataycada dikkati çekecek ölçüde yer değiştirmesine de rastlanır. Metnimizde sadece “örgenip” örneğinde görülmektedir¹¹⁴.

Orta Hece -I- Bulması

Eski Türkçede kelür-, keltür-, olur-, oltur- olarak iki ayrı şekilleri bulunan fiilerin, metnimizde ancak kiltür-, oltur- şeklinde görülmektedir¹¹⁵.

Kalın Ek

Çağataycanın çok bariz bir özelliği de Arapça ve Farsça kelimelere kalın ek getirilmesidir. Metnimizdeki örnekleri çoktur¹¹⁶.

---

¹¹⁰ Bkz.: İbaretdin (s.59), felekcin (s.82), sertdin (s.62), Türkdin (s.62), ulukcin (s.63), zevkcin (s.66), yığlamakcin (s.67).

¹¹¹ Bkz.: Aşıklıkda (s.67), deştda (s.59), işaretde (s.70), kimetde (s.86), vakıtda (s.64), yaşda (s.83).

¹¹² Bkz.: Adetdur (s.81), ahenkdur (s.72), andukdur (s.65), arıkdur (s.73), dikdur (s.63), harektedur (s.72), işdur (s.69), öküremkdür (s.71), sürmekdür (s.67), yüküdür (s.71).

¹¹³ Bkz.: Artukluğğa (s.63), ayağı (s.82), öküremeği (s.68), topuğıda (s.102), uşağın (s.75).

¹¹⁴ Bkz.: Örgenip "öğrenip" (s.63)

¹¹⁵ Bkz.: Kiltürüpturular (s.93), olturur (s.73).

¹¹⁶ Bkz.: ahvalıga (s.63), kafıdur (s.83), rahşenderak (s.82), ta'rifida (s.85).

Görülüyorki, Nevai, tek bir ağız hususiyetine dayanmamış, ünlü sistemi olarak o/ö, u/ü farkını muhafaza eden fergana bölgesinde yoğunluk kazanan karluk-çiğil-uygur ağız grubu hususiyetlerine yakın bir dil kullanmıştır. Ayrıca onun dilinde Kıpçak ağız hususiyetleri ile oğuz unsurlarına rastlanır. Bir diğer değeyişle söylemek gerekirse Nevai'nin dili karluk-çiğil-uygur grubu, Kıpçak grubu ve oğuz grubu olarak üç ana grupta toplanan bütün Özbek ağızlarını ihtiva etmektedir. Bu aynı zamanda küçük bir Türkistan dil birliğini de gösterir¹¹⁷.

Sonuçlar

- 1- Ali Şir Nevai eserinde karluk-çiğil-uygur lehçesi özellikleri ile kısmen kıpçak şiveleri mevcuttur.
- 2- Ünlülerde ve ünsüzlerde başlı değişmeler vardır.
- 3- Çağatay Türkçesinde de, Eski Türkçede olduğu gibi yuvarlak- düzlük bakımından ünlü uyumu sağlam değildir. Ayrıca bu devrede, eski ve yeni yazı dillerinden farklı olarak birçok kelimelerde bir yuvarlaklaşma kendini göstermektedir. Bu yuvarlaklaşma Çağataycada en önemli fonetik çzelliklerinden birini teşkil etmektedir.
- 4- Yuvarlaklaşmanın çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan birden fazla kelimelerin –ğ/-g'leri düşerken kendisinden önceki düz ünlüleri yuvarlaklaştırdığı biliniyor. Bazı kelime ve eklerdeki yuvarlaklık ise hiç bir sebebe bağlanmamaktadır.

---

¹¹⁷ ÖzTürk, Rıdvan Ali Şir Nevai'nin Dili Hakkında, Ankara, 1997, s.376.

Kaynaklar

- 1-Akalın, Mehmet, Ahmedî'nin Dili, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 1989, Ankara, 1994.
- 2- Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı tarihi, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1998.
- 3-Bozkurt, Fuad, Türklerin Dili, 2. B., T.C. Kültür Bakanlığı yayınları, Türk Tarih Kurumu, basımevi, Ankara, 2002.
- 4-Caferoğlu, Ahmet Türk Dili Tarihi, c.2., 4.B, İstanbul,2001.
- 5-Eckmann, Janos Çağatay Dili Hakkında Notlar, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, Ankara, 1952.
- 6-Eraslan, Kemal Nesayimül-Mahabbe min Şemayimi'l-Fütüvve'nin Doktora tezi, İstanbul,1969.
- 7-Eraslan, Kemal, Ali Şir Nevai-Mecalisün-Nefayisin giriş kısmında, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 2001.
- 8-Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, İstanbul, 1992.
- 9-Ergin, Muharrem, Doğu Türkçesi- Çağatayca, Türk Dünyası El Kitabı,, Ankara, 1976.
- 10-Hacıeminoğlu, Necmettin, Türk Dilinde Edatlar, İstanbul, 1992.
- 11-Karaalioğlu, Seyit Kemal, Ansiklopedik Edebiyat sözlüğü, 2.B İstanbul, 1978.
- 12-Karaalioğlu, Seyit Kemal, Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, s.B, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1973.
- 13-Karaörs, Metin, Ali Şir Nevayî, Türk Dil ve Edebiyat Dergisi VI. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, İzmir, 1991.

- 14- Levend, Agah Sırrı, Ali Şir Nevai Devrinde Türkçe, Türk Dil Araştırmaları Yıllığı, Bellten Ankara 1955.
- 15- Nevai, Ali Şir, Muhakemet-ül-Lugateyn, Çeviren : Ishak Refet Işıtman, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 1941.
- 16- Özkan, Mustafa, Güliatan Tercümesi, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 1992.
- 17- Öztürk, Rıdvan, Ali Şir Nevai'nin Dili Hakkında, Ankara, 1997.
- 18- Rıza, Ali, "Ali Şir Nevai" maddesi, İslam Ansiklopedisi, c.1, 5.B, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978.
- 19- Tekin, Şinasi, Eski Türkçe, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara, 1976.
- 20- Timurtaş, F.K., Eski Anadolu Türkçesi Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976.
- 21- Saadet Ş. Çağatay, Türk Lehçeleri Örnekleri, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları, Ankara, 1950.